

København
Dansk Bibel-Institut

Undertegnede

.....
Harborg Poulsen.....

der har forfattet nærværende emneopgave / speciale (streg over)

.....
Brydninger i Folkekirken.....
.....
.....

af hvilket et eksemplar arkiveres på Dansk Bibel-Institut

- A) ☒ giver hermed min tilladelse til at ...; eller
B) ☐ ønsker at blive kontaktet før ...

der citeres i opgaver / publikationer, dog under den
forudsætning, at forfatterens navn samt afhandlingens
titel og årstal opgives.

Der er derimod ikke med denne erklæring givet tilladelse
til at afhandlingen - eller dele deraf - gengives på tryk.

- C) ☐ ønsker ikke at der citeres fra afhandlingen.

I øvrigt finder lov nr. 158 af 31/5-1961 om ophavsretten til
litterære og kunstneriske værker anvendelse.

.....
København..... den *1 / 9* 19 *89*.....
Harborg Poulsen.....
Underskrift

Evt. kontaktadresse:

.....

Titel: Brydninger i Folkekirken
Den evangelisk-lutherske Frikirkes start/ Oprettelsen af
missionsforeningerne

INDHOLDSFORTEGNELSE:

1. Indledning	2
2. Den evangelisk-lutherske Frikirkes start	2
2.1. Grunnets opvækst.....	2
2.2. Grunnets kontakt med Rørdam	3
2.3. Grunnets kontakt med DMS	3
2.4. Opholdet på missionsskolen i Basel	4
2.5. DMS-prøveåret	4
2.5.1. Prøveårets forløb.....	4
2.5.2. Vurdering af prøveåret	6
2.6. Grunnet og Søren Kierkegaard	7
2.7. "En røst i Ørken"	10
2.7.1. S.Kierkegaards påvirkning	11
2.7.2. Grunnets egen argumentation	11
2.7.3. Sammenfatning	12
2.8. Sammenfatning af afsnit 2	13
3. Trandberg - Møller - Rosenius	13
3.1. Grunnet kommer i kontakt med Bornholm	13
3.2. Møller i forbindelse med Rosenius	14
3.3. Sammenligning mellem Grunnets og Rosenius's stand- punkter	16
4. Indre Mission og Den evangelisk-lutherske Frikirke	17
4.1. Ordinationsspørgsmålet	17
4.2. Kirketugt	19
4.3. Sammenfatning af afsnit 4	20
5. Konklusion	21
6. Noter	22
7. Literaturliste	25

INDLEDNING

Den evangelisk-lutherske Frikirke indtager i dansk kirkehistorie en særstilling i forhold til de øvrige frikirker. I modsætning til andre frikirker har Den evangelisk-lutherske Frikirke nemlig den samme bekendelse som Folkekirken, men finder det ikke muligt at fungere som menighed indenfor de rammer, som Folkekirken giver. Formålet med første del af denne opgave er at se lidt nærmere på motiverne for oprettelsen af Den evangelisk-lutherske Frikirke med vægtlægning på en fremstilling af år 1854-55. Dette tidspunkt er afgørende, da N. P. Grunnet, frikirkens stifter, i løbet af det år kom til den erkendelse, at Folkekirken som sådan ikke var Guds kirke, men tværtimod et Babel, og at han derfor måtte skille sig ud fra den. De divergerende synspunkter på N. P. Grunnets motiver for oprettelsen af frikirken vil blive diskuteret, og jeg vil se på den påvirkning Søren Kierkegaard udøvede på N. P. Grunnet og de konsekvenser, det førte med sig. Dernæst vil jeg se på missionsforeningerne Indre Mission og Luthersk Mission og den position, disse har indtaget i forhold til Folkekirken. Missionsforeningerne blev stiftet i samme periode som Den evangelisk-lutherske Frikirke, og teologisk set ligger de i mange spørgsmål meget tæt på Den evangelisk-lutherske Frikirke. Men på den ene side er de frie bevægelser i forhold til Folkekirken, nemlig mht. frekventationen og mødevirksomhed - på den anden side binder de sig til Folkekirken, ved kun i denne at modtage sakramenterne. Det er altså denne missionsforeningernes mellemligelse sammenholdt med Den evangelisk-lutherske Frikirke, der her skal diskuteres, udspecificeret i nogle konkrete problemsillinger og diskussioner.

2. DEN EVANGELISK-LUTHERSKE FRIKIRKES START

2.1. Grunnets opvækst og kirkelige baggrund

Den evangelisk-lutherske Frikirkes (ELF) dannelse hænger først og fremmest sammen med personen Niels Pedersen Grunnet (G) og hans udvikling (1). G blev født d. 19.02.1827 i Eltang sogn. Hans far var Peder Laursen Grunnet, moderen Johanne Nielsdatter fra Nr. Bjert. Især ét væsentligt forhold skal nævnes fra G's barndom. Han voksede op blandt De stærke Jyder, som hans forældre tilhørte. Det var gennem dem, han lærte Kristendommen at kende, og det satte sine spor. Han blev stærk luthersk i sin kristendom og fik, som det vil fremgå af hans anvendelse af bibelcitater, et ortodoks bibelsyn(2).

Umiddelbart efter sin konfirmation i 1841 blev G ansat som lærer i en af De stærke Jyders privatskoler i Hedensted. Det viser, at G havde

sit åndelige ståsted blandt disse (3). I efteråret 1845, altså 4 1/2 år senere, blev G ansat i en anden af de stærke Jyders skoler, som lå i Egtved, og fra 1847 til 1848 var han lærer i Jordrup (4).

2.2. Grunnets kontakt med Rørdam

Der var én person, som på et tidligt tidspunkt fik afgørende betydning for G's liv fremover. Det var Dr. teol. Hans Chr. Rørdam, præst i Hammer ved Næstved (5). Allerede på et tidligt tidspunkt i sit liv havde G følt et kald til at blive ydremissionær. Og som 18-årig havde han i 1845 talt med Rørdam om dette (6). Pga. krigen i 1848 blev G imidlertid indkaldt som soldat i Christiansfeldt, hvor han var indtil 1850. Da G kom til Christiansfeldt, kom han i kontakt med Philipp Jacob Røntgen, præst i den Herrnhutiske Brødremenighed og gennem ham og hans menighed blev G's kald som ydremissionær yderligere styrket (7). Først derefter, i 1851, kom G i kontakt med Det danske Missionsselskab (DMS). Kontakten blev formidlet via Rørdam, som var medlem af DMSs hovedbestyrelse. Der var en gensidig interesse i denne kontakt. Dels ønskede Rørdam at få knyttet en missionær til DMS, eftersom de endnu ikke i 1851 havde udsendt egne missionærer. Dels havde G brug for en udtalelse, som han skulle bruge til missionsskolen i Basel (8). Røntgen satte ^{Die} evangelische Missionsgesellschaft i Basel, stiftet af "Die evangelische Missionsgesellschaft" i 1815 (9). Og G blev i 1848 optaget på skolens ekspektanceliste (10), men kunne ikke rejse derved pga. krigen. Røntgen havde i den forbindelse sendt en anbefaling af G til missionsskolen (11).

Efter krigen i 1850 blev G dog først lærer i Korning (12). Men i foråret 1851 modtog G en opfordring fra missionsskolen til at sende den en erklæring om sit tidligere liv. G svarede tilbage i marts 1851, og derefter blev hans optagelse på skolen vedtaget (13). Senere på foråret rejste G til Basel (14).

2.3. Grunnets kontakt med DMS

Inden G rejste til Basel ansøgte han DMS om økonomisk støtte til turen. Rørdam havde forinden anbefalet G varmt for DMS. Men ansøgningen blev afslået, dels fordi DMS ikke kendte noget videre til G, dels fordi man endnu ikke var på det rene med om hvor vidt man skulle sende egne missionærer ud. Der var altså ingen bindende tilknytning til DMS under Baseloopholdet, og G betalte selv opholdet (15).

Gs motiv for denne ansøgning til DMS er siden blevet tolket vidt forskelligt (16). Nogle fremstillede det som om G havde helt andre inten-

tioner med kontakten med DMS - måske oprettelsen af ELF (17). Men givet er det, at Rørdam i lige så høj grad var interesseret i at knytte en kontakt mellem DMS og G (18).

2.4. Opholdet på missionsskolen i Basel

G ankom til Basel i foråret 1851 og vendte tilbage derfra i oktober 1854 (19). På skolen fik G et problem i forholdet til Josenhans, som var leder af skolen. Josenhans havde fået til opgave at genskabe "autoritet, concentration og organisation" i Baseler-missionen, som ellers havde betydelige problemer at slås med (20). Som et led i dette ville han på skolen gennemtvinge et overkonfessionelt præg. Dette var G stærkt imod (jfr. hans stærke orthodokse, lutherske syn fra De stærke Jyder), og derfor kom han til at stå meget alene (21). I et brev af 19.-4.-1854 til Rørdam nævner G konkret, hvad sagen drejer sig om. Josenhans beskylder ham for at være hovmodig, men G opfattede dette stik modsat. Han trak sig ofte tilbage, for ikke at komme i vildfarelser. Det hele drejede sig om, at man ville give skolen dette overkonfessionelle præg - "evangelisk", men G ønskede at forblive lutheraner "til sin Død" (22).

N. G. Blædel, Præst ved Garnisons Kirke i København og medlem af DMS's bestyrelse (23), fik gennem Rørdam oplysninger om G's problemer i Basel og skrev nu til Rørdam den 7.-8.-1854, at G's stilling var "så forkert som muligt" (24). Han mente, at G allerede havde tilstrækkelig med kundskaber og foreslog, at DMS kunne bruge ham.

Den 13.-9.-1854 tog man sagen op i DMS's bestyrelse (25). Rørdam foreslog, at G skulle ansættes af DMS. Han skulle tilbydes et prøveår, hvor DMS ville understøtte ham økonomisk, men derefter var ingen af parterne forpligtiget på hinanden (26). Trods en vis halvhjertethed og skepsis fra begyndelsen, vovede man forsøget pga. de forbehold, man havde taget (27). DMS forelagde derefter G sagen, og den 24.-9.-1854 svarede G, at han tog imod tilbudet om prøveåret. Dette tilbud må ses som en stor lettelse for G, idet han dermed kunne forlade Basel.

2.5. DMS-prøveåret

G's prøveår i DMS er et særdeles sprængfyldt emne. Det hænger sammen med, at det endte med brud, som de senere anklagede hinanden for at have skylden for.

2.5.1. Prøveårets forløb

Prøveåret begyndte i november 1854 (28). Et af formålene var at give

G øvelse i at prædike, og i den forbindelse dannede G i januar en missionsmenighed, hvor han skulle prædike en gang ugentlig. (Missionsmenigheden var en forsamling af nogle mennesker med en speciel interesse for mission og altså ikke nogen selvstændig menighed). Neiliendam ser det som G's start på ELF (29), men det er næppe sandsynligt. Bruddet havde først og fremmest sammenhæng med mødet med Søren Kierkegaards (SK) kritik af Folkekirken (FK), og da SK's kirkekamp først begyndte i slutningen af 1854, ville det være usandsynligt, at G allerede i begyndelsen af 1855 havde draget så radikale konsekvenser. G selv siger da også noget ganske andet. I Dansk Missionsblad (DMS's blad) siger han, at han ønsker "at leve og dø som sådan" (dvs. som ydremissionær) (30). Og i et brev til Rørdam af 15.-10.-1855 siger G, at den tale han mødte hos K. E. Knudsen, anså han tidligere for at være sværmeri (31). DMS's bestyrelse havde den 2.-3.-1855 besluttet at sende G på en missionsrejse i Danmark for "missionssagens fremme" (32), og den 22.-6.-1855 påbegyndte G sin rejse. Blædel begyndte herefter at høre rygter om, at G ville danne sin egen frimenighed. Disse rygter lagde kimen til det senere brud. Rygterne kom deraf, at G i sine prædikener på missionsrejsen kritiserede FK (33), samt at han havde sin missionsmenighed i København. Men i en samtale med Blædel nægtede G, at det skulle være hans hensigt at stifte frimenighed. Han ville være ydremissionær (34).

Men rygterne om G fortsatte og blev efterhånden Rørdam for meget. Rørdam skrev derfor den 28.-9.-1855 et brev til G, hvori han spurgte, om G ikke hellere ville blive hjemme i Danmark og virke der. G's sag stod svagt i DMS's bestyrelse. - Det er helt sikkert, at det brev fra Rørdam om ikke fremprovokerede, så dog nærede G's usikkerhed overfor DMS (35).

Prøveåret afsluttedes den 1.-10.-1855 (36). Samme dag samledes G, ifølge Blædel (37), med 12 mand, sandsynligvis fra missionsmenigheden. Blædel skrev om mødet: "Han (G) lod sætte under Afstemning, om han ikke hellere skulle blive her for at stifte en ny Menighed efter apostolsk Viis end at gå ud som Missionær." Efter en vis tøven lod de "sig overtale til at stemme for..." (38).

Herefter sendte G et brev til Rørdam, hvori han talte om, at "noget herhjemme" var ved at fortrænge hans kald som missionær. Han skrev: "Jeg vil gå, men send mig ikke" (39). Dermed gav G udtryk for, at han ikke havde mistet sit kald, men derimod tilliden til DMS. Han lagde således ansvaret for sin udsendelse over på DMS.

Rørdam kontaktede G før bestyrelsesmødet den 10.-10.-1855. Han klar-

lagde for G, at det afgørende for DMS var, om G stadig havde sit kald. Rørdam mente, at afgørelsen lå i G's hånd. Men G svarede ikke direkte på spørgsmålet (40). DMS's bestyrelse bestemte sig herefter for, ikke at udsende G (41).

2.5.2. Vurdering af DMS-prøveåret

Spørgsmålet om, hvis skylden var for det dårlige udfald af prøveåret, er ikke så ligetil at besvare. G blev usikker på, om han skulle rejse ud pga. Rørdams brev til ham af den 28.-9.-1855. Hermed er imidlertid ikke alt sagt, som det fremgår af G's brev til Rørdam af 2.-10.-1855 og Rørdams referat af sine samtaler med G den 9. og 10.-10.-1855 i DMB s. 81-83. Noget andet trænger sig også på i G, nemlig forholdet til missionsmenigheden. G's vaklen overfor Rørdam skyldes ikke alene DMS's mistillid til ham.

Rørdam er da også særdeles tvetydig i sin vurdering af G i sin redegørelse i ovennævnte artikel i DMB. På den ene side berigtiger han G's udtalelse i augustnummeret, at DMS har skylden, hvis ikke G sendes ud. På den anden side mente han også, at G havde forandret sig, havde opgivet og mistet sit kald. Desuden erklærer Rørdam i et brev af 6.-11.-1855 til pastor Schneider, at G ikke havde handlet uredeligt (42), men i januarnummeret af DMB s. 4-5 anklager han ligefrem G for at have skjulte planer om frikirkedannelse.

Der er to forhold, som taler til G's fordel. Det ene er, at G ikke har brudt nogen aftale med DMS (43). Det andet er, at G, såvidt det kan vurderes, overfor DMS udelukkende har udtrykt et udelt ønske om at blive ydremissionær. Men medlemmer af bestyrelsen har lagt større vægt på rygter om G, istedet for at holde sig til hans egne udtalelser. Dog var G klar over, at han udtalte sig uklart overfor Rørdam, og et brev af 18.-10.-1855 skal i den sammenhæng ses som en klarmelding fra G (I brevet foreslog G, at DMS skulle sende ham til New Zealand, for dermed at tage brodden af beskyldningerne om, at han ikke ville være ydremissionær) (44).

Alligevel er der også forhold, som taler imod G. Hvordan kunne G tilbyde Rørdam, at han gerne ville sendes til New Zealand (den 18.-10.-1855), når han den 1.-10.-1855 havde foreslået, at han skulle blive i Danmark for at stifte en ny menighed og når han 17 dage senere den 4.-11.-1855 stiftede ELF (45)?

En mulighed med brevet kunne være, at G udelukkende ønskede at rense sig for beskyldninger og ikke regende med nogen reel mulighed for at blive sendt ud. En anden mulighed er, at SK's kamp imod FK for alvor

begyndte at slå igennem hos G, så at han i denne periode kæmpede meget med spørgsmålet om sit medlemskab af FK. Rørdams reaktion på brevet kunne således for G blive et sidste svar på, hvilken vej han skulle gå.

G's konklusion i et brev til Rørdam af 15.11.1855 var denne: "Jeg ved, at De dømmes skånsomt, ved, at De ingensinde vil bruge Udtryk imod mig, som Blædel og flere har anvendt, nemlig G er en Løgner og Bedrager, thi De kender den Kamp, som foregik i mit Indre, og ved, at det langt fra havde været en Jobstidende, dersom Direktionens Flertal havde sagt: Vi sender ham. Jeg gentager: det havde ikke været det. Jeg havde tværtimod fået mig løst af Forpligtelsen til at høre på deres Bønner, som anmodede mig om at blive og var da, som jeg og sagde, gået i Hedningeverdenen med den faste Overbevisning: Herren har sendt mig, idet jeg i Direktionens Sendelse havde anerkendt Herrens Kald og annulleret de Bånd, som bandt mig." (46) Dels afviste han Blædels beskyldninger, dels ville han være gået til hedningeverdenen, hvis han havde fået kaldet. Ud fra dette skal der ikke siges noget om G's skyld/uskyld, men blot påpeges, at således vurderede G sagens udfald (47).

2.6. Grunnet og Søren Kierkegaard

Et andet, men ret så væsentligt forhold, som vi endnu ikke har behandlet, er G's møde med Søren Kierkegaard (SK) gennem flyvebladene "Øjeblikket". G boede hos pastor N.F. Lange (48), præst ved "Almindeligt Hospital" og "Abel Chatrines Stiftelse". Denne havde ifølge provst C.F. Leth (49) et godt kendskab til SK og var ene om i København at dele SK's standpunkt. Gennem Lange lærte G SK at kende, og det er uden tvivl SK's kritik af FK, indirekte gennem Bagermester K.C. Knudsen (50), direkte gennem flyvebladene, som bevirkede, at G senere brød med FK.

Men for at få et indblik i, hvad der bevægede G til dette skridt, vil vi se nærmere på indholdet af SK's angreb. Den direkte anledning til, at SK krøb ud af sit skjul og under eget navn rettede dette angreb mod den officielle kristendom, var pastor Martensens begravelsestale over biskop Mynster januar 1854. Her anvendte Martensen den for SK så provokerende betegnelse som "sandhedsvidne" om Mynster, at SK kort efter skrev en artikel til avisen "Fædrelandet" med overskriften: "Var Mynster et Sandhedsvidne, et af "de rette Sandhedsvidner", er dette Sandhed?" SK indsendte dog først artiklen sidst på året for

ikke at blande sig i kampen om bispestolen. Men dermed var handsken også kastet (51).

Kampen førtes først gennem artikler i avisen, men senere hen i foråret 1855 udgav SK flyvebladene "Øjeblikket", og dem vil vi se lidt nærmere på. I "Øjeblikket" koncentrerer SK først og fremmest sit angreb mod FK som værende officiel kristendom. SK ser dette som et paradoks, forstået således, at kristendom kan ikke være en officiel religion. Optræder den alligevel som sådan, er konklusionen: Så er det ikke kristendom (52). Angrebene haglede ned, oftest i en bidende ironisk tone, men også med stor humor.

SK opfatter begrebet "kristen" som et polemisk begreb, en splidagtighedsbestemmelse. Det er at være noget i forhold til andre, noget, som de andre ikke er. Men den officielle kristendom eller kristenhed har begået den forbrydelse at skaffe millioner af falske kristne, således at et helt folk kaldes kristen. (Han ironiserer lidt over dette og stiller spørgsmålet, om ikke også dyrene var blevet kristne). Derved udhules begrebet, bestemmelsen kristen siger ingenting om nogen, når alle er det. Kristendommen er derfor afskaffet ved udbredelsen. SK spørger: Er vi virkelig alle kristne, hvad er så Gud. For SK er det en umulig tanke, at alle er kristne, da NT kun taler om, at det er de få, men hvis vi alle er kristne, så er Gud latterlig, ja, den latterligste. At true med straf og lokke med Himlen er ganske enkelt noget vrøvl, da, som SK siger, vi jo alle er kristne. Og videre er selve NT ikke længere nogen vejledning for de kristne (53).

Hvordan kan en så afsporet kristendom opstå? SK tillægger primært Levebrødspræsterne, det gejstlige plattenslagerlaug, skylden. De har frembragt dette sansebedrag, at alle er kristne - de har bemægtiget sig firmaet Jesus Kristus. Netop levebrødspræster er et ord, som atter og atter dukker op. Der er en voldsom anklage i dette, idet SK kæmmer samtlige præster over een kam og mener at årsagen til, at de har søgt (ikke Guds rige, men) embedet, er det fede levebrød. Og det er et fedt levebrød, da de netop sørger for, at alle er/bliver kristne og derved skaffer et solidt grundlag derfor. Præsterne får på puklen, SK ironiserer utrætteligt over dem, taler om deres "hellige" nærvær ved bryllup og konfirmation, kalder dem for "sandhedsvidner", fordi disse for SK står i kraftigste modsætning til NT. Modsætningen viser sig dels i præsteeden, hvor de sværger staten troskab, staten (forstået som "verden" i NT), som er kristendommens modsætning - dels i det komfortable ved embedet, det komfortable, som ikke lader sig forene med det evige (54).

Præsten selv, ansat i den officielle kristendom, står som et bevis mod kristendommen. Kristendommens bevis består i dette, at kristne frivilligt har lidt for troens skyld, men præsterne er "kristeligt Snyderi". Præsten lider ikke selv villigt for sandheden, men tværtimod lever han af de helliges lidelse ved at henvise til dem. Præsten har ikke samtidig med og anerkender dermed ikke martyrerne, men festligholder et minde over dem (55).

SK vil redelighed. Det ene vil han: Have indrømmelsen fra den officielle kristendom, at den ikke var kristendom i nytestamentlig forstand. Den indrømmelse var aldrig kommet og SK regnede heller ikke med, at den nogen sinde ville komme. Derfor lyder hans dom: "Lad det styrte sammen dette Skrammel" (altså FK) (56). "Hele dette Skrammel med Statskirken har udviklet Gift". (57) SK advarer mod statskirken. Han citerede Jesus: "Vogt Jer for dem, som gerne gå i lange Klæder." - fra Matt. 12,38. SK gik endda så langt, at han talte om skyld i forbindelse med deltagelse i den officielle gudsdyrkelse: "Du har (hvis Du ellers deltager i den offentlige Gudsdyrkelse) ved at lade være at deltage i den, som den nu er, bestandig een og en stor Skyld mindre, den ikke at deltage i at holde Gud for Nar (cfr. Dette skal siges, saa være det da sagt.)" (58). Man skal undgå den offentlige gudsdyrkelse, fordi præsterne gennem den narrer menneskene for sandheden. Præsterne skal stoppes, som man stopper en tyv (59).

SK mente altså, at konsekvenserne af den kirkelige situation, som den var dengang, var, at man havde pligt til at holde sig borte fra gudstjenesterne. SK's mål med "Øjeblikket" var at fjerne sansebedraget, dette at alle var kristne. Han sammenlignede kristenheden med en kriminalsag, hvor han var "politi-talentet", "den rette" i øjeblikket til at revidere bestemmelsen kristen, altså revidere, hvad præsterne kalder for kristen (60).

Hvorvidt "Øjeblikket", sammenholdt med SK's øvrige produktion, kan tages til indtægt for at bryde med FK ligger ikke inden for denne opgaves ramme at vurdere, men set som en isoleret størrelse, således som G mødte den, giver den stærke argumenter for et brud. Som vi så før, taler SK om at fly præsterne og lade være at deltage i gudstjenesten, og et enkelt sted taler SK endog om at "den rette" ikke må have det mindste med dette "Vrøvlecompagnie" at gøre (61). For G drejede det sig imidlertid ikke om, at han ville tage SK til indtægt for noget, men nærmere dette, at SK for ham pegede på et misforhold i den bestående kirke. Og dette misforhold anså G for uopretteligt.

G ændrede sit standpunkt overfor FK i perioden fra begyndelsen af oktober til begyndelsen af november 1835 (Se afs. 2.5.2.) (62). For G blev det et samvittighedsspørgsmål at bryde med FK, fordi han som medlem af FK støttede et foretagende, som han ikke selv stod inde for og derfor måtte bryde med.

Den 4.11.1855 stiftede G sammen med 20 personer Den evangelisk-lutherske Frikirke (63). Den 11.11.1855 lod G sig ordinere til præst i en engelsk frikirke i Hamborg. G var herefter ELF's præst (64).

2.7. "En Røst i Ørken"

Tiden omkring 1855 var en brydningstid, man havde fået den nye grundlov, som gav religionsfrihed. Mange af FK's præster kritiserede FK voldsomt, dels pga. dårlig forkyndelse, dels pga. manglende kirketugt. Midt i alt dette dukkede også SK op med sit kraftfulde angreb på FK, men FK blev stående.

At bryde med FK, som G gjorde, var alligevel en ret så radikal handling, som bevirkede en del reaktioner eller rettere angreb fra forskellige sider. Angrebene indhold var mangesidige. Nogle angreb G for at være utroværdig, fx. Helweg/Brandt i DKT 1855 s.853 f., hvor de anklager G for allerede i DMS-årets begyndelse at påbegynde sin menighedsdannelse, taler om hans "indledende Skridt for at sikre sig en Stilling som Fripræst". De samme ironiserer også lidt over G's paragraf i forfatningen, hvor medlemmerne er tvunget til frivilligt at give "allehånde godt" til præsten (65). Lindberg angriber brugen af ordet "Student" i forbindelse med G's ordinationsattest. G kunne højst have været teologisk student i 20 dage (66).

G tog aldrig til genmæle overfor disse angreb. Derimod, hvis nogen ville anfægte G's teologiske begrundelse for hans brud med FK, reagerede han meget voldsomt ved enten at svare igen ved mange og lange artikler i ELF's blad "En Røst i Ørken" (Røsten), eller ligefrem udgive et småskrift i en sådan situation. Vi vil se lidt nærmere på indholdet af G's artikler. Til første nummer af Røsten skriver G, at bladet ikke skal være et kampskrift mod FK, men formålet er at virke "Vedligeholdelse af Enighed og Opbyggelse" (67). Stik imod formålet bliver Røsten i utrolig grad, især de første årgange, netop et kampskrift mod FK. Selv om G i begyndelsen af 1857 ønskede at vende tilbage til Røstens oprindelige formål, gik der alligevel et stykke tid, inden G for alvor vendte sig til andre emner end kritik af FK. En vis sandhed er der i Neiiendams udtalelse om, at Røsten var G's - ørkenen var statskirken (68).

2.7.1. S.Kierkegaards påvirkning

Gennem Røstens artikler kommer det tydeligt frem, hvorledes G var præget af SK. Eksempler: "Der spørges ikke om Tro, hele Landet er et kristent Land, også oprigtige Antikristne" (69). "Man har en Hovedsynd mindre, hvis man trækker sig ud af Folkekirken" (70). "Den sande Kristendom har Lidelse og Foragt til Følgesvend" (71). "Folkekirken's Levebrødspræster er ganske forskellige fra den ledende Kristus" (72). G overtager ukritisk SK's unøancerede anklage mod præsterne, at det er "aaenbart, at det er Levebrødet, der holder dem fast" (73). Der bliversat lighedstegn mellem det at kæmpe for sit eget brød og at lide for Kristus (74). Også overskriften på artikkelserien "Tag Eder i Vare for Farisæernes og Sadukæernes Surdej" peger i samme retning (75). Linjen til SK er tydelig her. G har overtaget mange af SK's angreb mod FK, selvom man ikke kan konkludere, at alle af de nævnte paralleller til SK udelukkende skyldes påvirkning fra samme. Der findes intet af G om SK's "Øjeblikket", men G udtaler sig direkte i Røsten om SK to gange. Første gang (76) omtaler han SK som den "der traf den store, hedenske Golisth, Statskirken lige i Panden". G dømmer ikke SK til at være en kætter (Hammerich s. 182 nævner bl.a. SK's fornægtelse af barnedåben som et kætteri) men mener, at han taler sandhed. G var sandsynligvis ikke uvidende om SK's udtalelser om barnedåben (han henviste således ofte til Hammerich). At G alligevel fremholder, at SK taler sandhed, må tolkes således, at SK i spørgsmålet om FK's fejl og mangler har set ret. Andetsteds argumentere G også for barnedåb (77). Det andet sted G nævner SK, giver han ham ret i at FK "gør Nar ad vor Herre" (78), derved at FK gør alle til kristne (79).

2.7.2. Grunnets egen argumentation

Udover påvirkningen fra SK har G også en del bibelcitater som begrundelse for udtrædelse af FK. G henviser ofte til 2.Kor.6,17-18, hvor der tales om at skille sig ud fra alt urent (80), til Rom.16,17 om at undgå falsk lære (81), også steder som Tit.3,5 og Mt.7,6 bruges ofte. En ting, som G kritiserede FK for, var den manglende kirketugt. Her sættes meget kraftigt ind. Under henvisning til især 1.Kor.5 mener G, at det ikke er forsvarligt at indtage nadveren sammen med åbenbare fornægttere - v.11 (82). Kirketugt skal finde sted i ethvert kirkesamfund. FK kan kun bestå uden kirketugt, selv dens egne præster indrømmer dens mangler (83). Samtidig gør G det klart, at ELF ikke er donatistisk (men skelner altså mellem hvad sakramentet er i sig selv og dets forvaltning).

Ofte idealiserede G forholdene i oldkirken, hvor der var tugt og orden, som må være det store forbillede for "vor tid" (84). I Røsten bragte G lange artikler om "De første Kristne" (85), og fremstillede den daværende situation for på det nærmeste at være gnidningsfri. Hensigten med artiklerne er klar: Sådan burde det også være i FK/ELF. G mente ikke at de konsekvenser, han drog, var en splinterny opfindelse (86), men at han også har kirkehistorien på sin side. I Røsten bragte han en række artikler om Valdeserne (87). Dem mente han, at han nøje fulgte ved at træde ud af FK. G anså også reformationen for at være en udtrædelse. Ved at Luther brændte pавens bandbulle (88), skilte han sig ud fra ham. Samtidig fandt G også i bekendelsen stærke argumenter for sit syn. De schmalkaldiske Artikler taler om, at det er tungt at skille sig ud fra så mange folk, men Gud befaler det (89), og Konkordieformlen art.X forklarede G således, at man skulle afsondre sig fra de falsktroende og at en indre afsondring ikke var nok (90). G mente ikke, at CA 8 giver plads til at have kirkefællesskab med åbenbare onde og hyklere. I hans forklaring til CA 7 og 8 konkluderede han således: "Da det nu engang er således, at Djævelen har ordnet det saa, at hans Kreaturer og Tjenere, under Skin af Christendom, imod Guds Villie og al christelig Orden, ere blevne Lærere, skal du i det Tilfælde at du enten er blevet døbt af en Saadan, eller kommunikeret hos en Saadan, ikke betvivle Sakramenternes Gyldighed der ere kraftige for Christi Befalings og Ordningsskyld. Men den vil ingenlunde enten lære, at Gud beskikker Djævelens Børn til Tjenere i sin Kirke, ei heller at vi tvertimod Guds Ord, skulle have Samfund med den ugudelige Verden....Ei heller holder Artiklen det godt eller ret, imod Guds Ord, at bruge saadanne Lærere...." (91). Helt parallelt hermed argumenterer G i sine skrifter "Hvad lærer Den evangelisk-lutherske Frikirke" og "Sendebrev til de Troende i Adspredelsen", i disse blot mere struktureret, fx. Hvad lærer, s.31-36.

2.7.3. Sammenfatning

Skal man sammenfatte G's argumenter, kan man stille det op i to hovedpunkter:

1. Kritikken af FK.

1.1. I FK er det staten der ansætter præsterne, i NT er det menigheden, der kalder dem.

1.2. I FK er der vantro præster. Man skrider ikke ind overfor dem, men de tolereres side om side med troende præster. Læretugten mangler i FK.

1.3. I FK uddeler man sakramenterne i flæng. Kirketugten mangler i FK. - FK var ikke de helliges forsamling, hvor evangeliet forkyndtes rent og sakramenterne forvaltedes ret. FK var ikke "kirke" - dette var afgørende for G at påvise, selv om han erkendte, at ordet og sakramenterne fandtes i den.

2. Konsekvensen af kritikken.

G mente derfor, at man måtte forlade FK. Som medlem af FK havde man medansvar for og var medskyldig i FK's ubibelske tilstande. G havde bl.a. følgende henvisninger til Bibelen:

2.1. 2.Kor.6,14-18. "Træk ikke i ulige åg med de vantro....skil jer ud...."

2.2. Rom.16,17 taler om at holde sig borte fra vranglærere.

2.3. Tit.3,10. "Undrag dig et kættersk Menneske (gammel oversættelse)"

2.4. 2.Johs. 9-11 taler om ikke at byde en vranglærer velkommen.

2.5. Hele GT anså G for at være en udtrædelseshistorie og henviste til Abraham som drog ud fra sit folk og israelliterne, som drog ud fra Ægypten (92).

2.8. Sammenfatning af afsnit 2

G's oprettelse af ELF har primært sin begrundelse i hans møde med SK. Senere mente han også i Bibelen og bekendelsen at kunne finde argumenter for sin handling. Disse argumenter blev efterhånden de mest tungtvejende. Men også det historiske forløb af DMS prøveåret havde en afgørende betydning. Var man ikke fra DMS's side kommet i tvivl om G's indre kald, var sandsynligheden for, at G var endt som ydremissionær betydelig større. Men DMS's tvivl og G's møde med SK's kirkekamp sammenholdt med hans arv fra De stærke Jyder førte til, at G tog skridtet til frikirkedannelsen.

3. TRANDBERG - MØLLER - ROSENIUS

3.1. Grunnet kommer i kontakt med Bornholm

I 1862 og 1863 knyttede ELF forbindelser til den evangelisk-lutherske frikirke på Bornholm. Frikirken på Bornholm var startet af bornholmeren Peter Christian Trandberg (Tr), født 18.8.1832. Han læste teologi i København fra 1851-58. I sommeren 1860 vendte han tilbage til Bornholm, efter at have været præst i Tjele/Vinge sogne et par år (93). Pga. sin frie mødevirksomhed og den senere kontakt med G (94) fik Tr. et spændt forhold til FK, og det endte med at han i sommeren 1863 meld-

te sig ud af FK med begrundelser, som lå ret tæt op ad G's (95). Den 11.7.1863 blev Tr optaget i ELF og den 9.8.1863 oprettede han sin menighed. G anså i følge Samuel Roswall, i "nogen måde" den nye menighed som sin (96). Men senere, den 14.4.1864, kom det til brud mellem G og Tr pga. uenighed om den unge præst C.E. Rosanders (efter G's opfattelse ret så tvivlsomme (97)) fortid (98).

Men G vandt Hans Christian Møller (M) (født den 23.10.1834 (99)) for sit standpunkt. M havde været en af de bedste elever på Tr's nye prædikantskole, men knyttede sig herefter mere til G. Den 18.9.1864 modtog han ordination af G i København. Under samme besøg lærte M gennem den "norskfødte skomager" H. Chr. Andersen bladet "Pietisten" og C.O. Rosenius (100) at kende, noget som senere fik afgørende betydning for M.

Efterhånden blev spændingen også for stor mellem Tr. og M, dels fordi M knyttede sig til G, men primært fordi M havde fået en mere evangelisk kristendomsforståelse. Den 8.10.1866 afskedigede Tr. M, og der var derefter i en kort periode to evangelisk-lutherske frikirker på Bornholm. Efter ordinationen var M's forhold til G meget godt - M var på et tidspunkt redaktør af Røsten - men da M's magt steg, blev G misfornøjet med det, som N.E. Grunnet skriver (102). Det er svært at gennemskue, hvad der egentlig skete mellem de to. G blev misfornøjet med situationen, skriver N.E. Grunnet, men han har ingen henvisning til nogen konflikt mellem dem. Det eneste man kan konstatere, er, at G på det kraftigste advarede mod Ahnfeldt (kaldte ham halvbaptist!(103)), og at der derefter ikke tyder på at være nogen forbindelse mellem G og M, heller ikke noget bittert opgør, som mellem Tr. og M. Dog vedblev Rosenius's artikler at komme i Røsten. Kun en lille flok bornholmere knyttede sig til ELF i København (104).

3.2. Møller i forbindelse med Rosenius

Den betydning, som Rosenius fik for M, vil vi se lidt nærmere på. Det drejede sig om to områder, dels M's forkyndelse af lov og evangelium, dels om kirkesynet. Om det første skal blot nævnes, at M brugte meget at oversætte Rosenius's blad Pietisten både til Røsten og til sit eget blad "Budskab fra Nådens Rige", som han udgav fra begyndelsen af 1865 (105). Denne evangeliske tone, som Rosenius's artikler var gennemsyret af, var ganske nye toner i Røsten, så nye, at G lod en forklarende bemærkning falde om det. Han skrev, at de første otte år var præget af strid, det niende af ren og skær opbyggelse, og den linje

ønskede G at fortsætte i det påbegyndte år (106). Med det andet, om kirkesynet, gik der flere år, inden M også fulgte Rosenius i dette stykke. Det begyndte med, at M midt i striden med Tr i 1866 sammen med en mand ved navn P. Severinsen rejste op til Rosenius i Stockholm for at få vejledning i den svære stilling, han befandt sig i. Samtidig ønskede M også at få lov til at oversætte Pietisten (107).

Rosenius rådede M til at gå tilbage til FK (108). Baggrunden for Rosenius's svar var denne, at han få år tidligere i 1849 var gået ind i debatten med Seperatisterne i Norrland (109). Han skrev da en artikel i Pietisten med titlen: "Några Ord om Seperatismen i Norrland" (110). Situationen var ligesom i Danmark den, at nogle havde dannet en fri-kirke, for ikke at være meddelagtige i "Statskyrkans" synd og fejl. Rosenius havde flere ting at sige i denne sag, som vi skal se nærmere på:

1. Seperatisterne havde en urigtig skelnen mellem den synlige og usynlige kirke, idet de mente, at den ydre kirke kun måtte bestå af rettroende (111). Mod dette fremhævede Rosenius Matt.13,47, som sammenligner Himmeriget med en not med både onde og gode, og han henviste også til Apologien og til CA 7 og 8, som for ham var et argument for, at onde og hyklere altid ville være til stede i kirken, og at ordet og sakramenterne ville virke trods det (112).
2. Statskirken havde stadig sin bekendelse trods det, at falsk lære havde sneget sig ind i den. Der skal skelnes mellem kirkens lære, som var god, og så dens forseelser (113). Rosenius henviste til Åb.2,12-17. Menigheden havde ikke fornægtet troen til trods for, at nogle i menigheden holdt sig til Biliams lære (114).
3. Seperatisterne skelnede ikke mellem at gå ud af verden og gå ud af kirken. Den brugte 2.Kor.6 og 2.Johs.9-11 som argument for at skille sig ud fra Statskirken. Rosenius pegede på, at det afgørende var den indre adskillelse, og Jesus selv levede i det jødiske folk i 30 år (115).

Rosenius konkluderede, at trods Statskirkens fejl, var det ikke nødvendigt at forlade den (116).

Derefter tog han fat på at angribe seperatisterne for deres ordinationspraksis. Dels mente han, at kun indviede måtte foretage ordination, dels at det ikke var nok blot at spørge en person om at forvalte sakramenterne, men at håndspålæggelse også påkrævedes. Han mente, han havde Luther på sin side. Luther mente heller ikke at menigheden måtte indvie, kun indviede præster havde den opgave (117).

Desuden henviste Rosenius også til Bibelens sagregister, hvor der stod,

at retten til at kalde tilkom menigheden, men retten til at indvie tilkom kun biskopperne (118).

Desuden møder vi også Rosenius's syn i et brev til en "ung Bror", der var bekymret over at have taget nadveren sammen med vantro. Rosenius tog her spørgsmålet "Om Nattwardsgång inom Statskyrkan" op (119). Rosenius mente, at når der i 1.Kor.5 er tale om kirketugt, handler det om, hvordan det skal fungere i en kristelig brødrekræds. Paulus talte jo netop om en, som kaldte sig bror, og i Statskirken havde man ikke et fortroligt forhold til ugudelige. Rosenius mente ikke, at 1.Kor. 5,11 med spise pegede på nadveren, men et måltid i almindelighed. Han indrømmede, at en kirke burde øve kirketugt, men nu var det umuligt at lave kirken som i apostlenes dage (120).

Rosenius forsvarede altså at forblive i Statskirken, og det var denne holdning M mødte. M fulgte Rosenius's råd og vendte efter ca. to års tøvnen tilbage til FK, den 2.12.1868. Det var et stort skridt for M at tage, betingelsen var bl.a. at han ikke måtte kritisere FK (121). Den 1.3.1868 stiftede M og hans venner "Bornholms Forening til Evangeliets Fremme" (senere Luthersk Mission) (122). Forinden da var de samlet et par gange for at drøfte foreningens rammer (123). Foreningens formål var ifølge dens love at "virke for Christi Riges Fremgang, blandt dem, som kaldes efter hans Navn" (124). Man ønskede ikke kirkelig reformation, og ville ikke optræde som en menighed ⁷ arbejdsfællesskab. Alligevel dannede foreningen rammen om et samfundsliv, hvor medlemmerne havde sit åndelige ståsted, og dette gav en vis spænding i forholdet til FK, et problem, som også Neiiendam påpeger (125).

3.3. Sammenligning mellem Grunnets og Rosenius's standpunkter

De forhold, som Rosenius her kommer ind på, har G også forskellige steder udtalt sig om.

Mht. fortolkningen af CA 7 og 8 har G i "Hvad lærer" s. 113-114 en bemærkning til artiklerne (jfr. pkt. 2.7.2.). For G drejer det sig om en afvisning af den donatistiske lære. Spørgsmålet om kirke- og læretugt tages ikke op i CA 7 og 8 ifølge G, og han mener ikke, at man ud fra disse kan argumentere for at praktisere kirkefællesskab med vranglærere. Rosenius bruger ikke CA 7 og 8 som argument imod kirketugt (se pkt. 1 s.15), men understreger blot hermed, at både onde og hyklere altid vil være at finde indenfor kirkens rammer. Der er således ikke her nogen uoverensstemmelse mellem synspunkterne.

Mht. forholdet mellem kirkens bekendelse og dens forkyndelse i praksis var der stor uenighed. For Rosenius var det afgørende bekendelsen på

papiret, som han stod inde for. Om der blev skrevet eller prædikeret anderledes, var ikke noget argument for brud (126). For G var kirkens bekendelse også afgørende, men ligeså afgørende var også, hvilken forkyndelse, der lød fra prædikestolen. G mente, at ingen af præsterne i FK prædikede sandt (127). Derfor havde man pligt til at "ile ud af dette Sodoma"(128).

Også i spørgsmålet om kirketugten var de to holdninger uforenelige. Rosenius mente, at kirketugten kun skulle finde sted i brødre kredsen (missionsforening). G mente, at FK var forpligtiget på at øve kirketugt. Han skrev, at det ikke var de ydre skikke, der var årsag til splittelse, men kirketugtens afskaffelse og umulighed i FK (129). Desuden var der også spørgsmål, hvor det er umuligt at stille holdningerne op overfor hinanden. Det drejer sig bl.a. om den løsning, man fandt i oprettelsen af missionsforeningerne. Dette kommenterede G ingen steder, til trods for at disse prægede den kirkelige udvikling i betydelig grad. G's opfordring til at bryde med Indre Mission (IM) var ikke en direkte polemik mod IM-løsningen (130). Rosenius kommer kun kort ind på, at man alene har ansvar for brødre kredsen, men ikke er medskyldig i sit kirkesamfunds forseelser, noget, som for G var et afgørende argument for at bryde med FK.

Til trods for disse "huller" i sammenligningen og trods den manglende historiske forbindelse mellem Rosenius og G, er en sammenligning relevant, fordi det kaster lys over den afstand, der var mellem holdningerne, og viser, hvor radikalt M ændrede sin holdning, da han vendte tilbage til FK.

4. INDRE MISSION OG DEN EVANGELISK-LUTHERSKE FRIKIRKE

Den spænding, som Luthersk Mission (LM) som missionsforening stod i, kommer endnu tydeligere frem hos IM i dens allertidligste historie. Der er to problemstillinger, som skal tages op i denne sammenhæng:

1. Forholdet til FK i spørgsmålet om Jens Larsens ordination.
2. Angrebene på ELF.

4.1. Ordinationsspørgsmålet

Allerede i IM's start dukkede problemet op om, hvorledes IM's forhold til FK skulle være, og i hvilken grad man skulle knyttes til FK. I forlængelse deraf kom også spørgsmålet om IM's identitet. Ud fra artikler fra Indre Missions Tidendes (IMT) første årgange vil vi se lidt nærmere på problemets indhold og på de løsninger, som efterhånden kom frem.

I det allerførste nummer af IMT, januar 1854, tager man hul på problemet omkring indremissionærens stilling i det kirkelige billede. Peder Sørensen (131) ser missionærens kaldelse begrundet i det almindelige præstedømme. Enhver har pligt til at vidne. Missionærens opgave var "at røgte det høje Ærinde, der er overdraget alle Christi sanddrue og trofaste Vidner" (132). Han ser ikke noget problem i, at missionærens funktion ofte er parallel med præstens, altså en lærerfunktion.

Derimod går indremissionær Jens Larsen lige til kernen. Han skriver, at IM tiltager sig en kirkelig funktion (kaldsretten), som skulle legitimeres ved hensigten. Han taler om den kaldsfunktion, som IM har tiltaget sig, og som principielt alene var FK's. Hensigten var god nok: "...at aflægge Vidnesbyrd om Christo..." (133). Men for Jens Larsen lå der det kompromis i sagen, at det var et reelt brud med FK og dens kaldende instanser (133).

I mange af de følgende numre af IMT fortsatte man diskussionen om, hvorvidt Jens Larsen skulle ordineres eller ej. Men bag alt dette lå der for mig at se det mere grundlæggende problem, nemlig hvorledes IM skulle knyttes til FK, samtidig med at den skulle være fri og uafhængig. Jens Larsen holdt selv gang i diskussionen med endnu et indlæg om, at han på nytestamentlig vis ønskede ordination for at få frihed til sit arbejde (134).

Jens Larsen fik støtte fra flere i sit synspunkt. Kappellan Krag talte om, at Jens Larsen manglede det ydre kald, som ordinationen var (135); og Jens Dyrholm mente, at indremissionærens funktion var en lærerfunktion, og at missionæren skulle derfor også indvies på samme måde som i apostlenes tid. Igen var det indremissionærens funktion mhævedes (136).

I november 1855 kom Jens Larsen igen med et stærkt indlæg for ordination (137). Hans begrundelse var, at menigheden altid havde ordineret sine udsendinger. Hans ærinde var den samme som i apostlenes dage, han skulle derfor også have den samme ordination. Problemet for Jens Larsen var, at han følte sig meget ramt af beskyldninger imod sig om, at han trængte "ind i en Fremmeds Bestilling" (I samme artikkel argumenterede han også for, at det var på tide at bryde med FK, men det faldt til jorden igen, da der senere ingen respons var på det).

En lille detalje, som er værd at lægge mærke til, er, hvorledes man her identificerer det ydre kald med biskoppelig ordination. I og med Jens Larsen ikke havde modtaget ordination, havde han heller ikke noget ydre kald at støtte sig til. At anse IM's kald som tilstrækkeligt

ydre kald og ordination og på dette grundlag have frimodighed til arbejdet, turde man ikke, fordi det alt for meget pegede på brud med FK.

Mange var også imod ordination. Dels kunne man konstatere, at mange prædikede udmærket uden at være ordineret, dels kunne man godt regne med Guds velsignelse, når situationen var den, at det var umuligt at blive ordineret. Nogle regnede ikke med, at biskopperne ville ordinere indremissionæren, fordi den kirkelige situation dermed ville blive uoverskuelig (138).

Men at undlade ordination indrømmede de også, var en mangel (139). Peder Sørensen konkluderede således: "Altsaa ser det saare vanskeligt ud med Hensyn til vort Ønskes Opfyldelse om det indre og ydre Kålds Sammensmeltning" (140).

IM havde problemer med at finde sine ben at stå på. Problemet var egentlig ikke IM's forhold til FK, for der ønskede man at forblive. Men at virke inden for FK's rammer førte til, at IM kom i vanskeligheder med sit embedssyn. At IM forblev i FK, kan synes underligt, fordi der ikke bare var tale om vanskeligheder, men om faktiske kompromisser, jfr. ovenstående. Ordinationen var ønskelig, skrev bl.a. Peder Sørensen i IMT, og mente, at det altid havde været grundlaget for at blive sendt ud. Men "situationen" forhindrede dette, idet FK's kaldende instanser ikke så noget behov for at kalde yderligere forkyndere, og dermed erklærede sin tilfredshed med forholdene i FK. Modsat IM, som netop begrundede sin eksistens med de åndelige døde tilstande i FK, som man ønskede at råde bod på (141). Der lå IM's problem. Den FK, som man fandt så mange mangler ved, bibel- og bekendelsesstridige forhold, bandt man sig til og indordnede sig til dels under - med den hensigt at råde bod på dens mangler.

4.2. Kirketugt

Ligeså usikker man var om IM's placering i FK, ligeså sikker var man i kritikken af ELF. Især Frimodts angreb skal fremhæves. Han rettede senere i 1863 et kraftigt angreb mod ELF i en artikkel med titlen: "Klinten i Hveden" (142). Angrebet gik først og fremmest på en fortolkning af lignelsen i Matt.13,24-30 og 36-43. Frimodt ville vise, at ELF ikke havde ret til at bortvise ubodfærdige fra nadveren (143). Lignelsen viser i stedet, at både rajgræsset og hveden skal vokse sammen. Marken er altså et billede af kirken, hvor der både vil være onde og gode indtil dommens dag, hvor den endelige udrensning skal finde sted. Frimodt fremhævede især, at der stod "sin" mark, og den som såede i marken, var Menneskesønnen. Marken var hans, lignelsen handlede

således om hans rige, dvs. syndsforladelsens rige. For Frimodt var det klart, at djævelen ville ødelægge Guds rige, eller som han skrev, ville bygge et kappel ved Guds kirke. Åbenbare syndere kunne altså ikke afvises.

Som svar udgav G et småskrift: "Aabent Brev til Hr. Pastor Frimodt i Anledning af hans skriftlige Angreb på Den evangelisk-lutherske Frikirke i Danmark." Frimodts angreb viste for G, at han ikke var biblekyn- dig (144). G ville vise at tugt og orden ikke fandtes i FK, og han ci- terede en række folkekirkelige præster for stærke, fordømmende udtalelser om FK (145). Og G mente, at det derfor ikke var forkert at for- kaste FK som synd, da mange jo indrømmede sagens rette sammenhæng (146). I spørgsmålet, om marken var kirken eller verden, tog G heller ikke her ordet i sin mund, men citerede Birkedal, at ageren var verden, himmerigets rige var i verden, men ikke af den. Lignelsen handlede altså om, at Guds rige ikke skulle kæmpe med sværd i denne verden. Frimodts vægtlægnings på "sin" afviste G med en henvisning til 1.Kor. 10,26: "Jorden er Herrens og dens fylde." G brugte igen Birkedal til at vise, at lignelsen ikke var et argument, som mange mente, mod kir- ketugt. Birkedal henviste til Matt.18,18, 1.Kor.5,1ff og 2.Kor.6,14 - kirketugten stod ved magt (147), og G tilføjede, at både ugudelige og vranglærere skulle udelukkes.

Skriftet var en blank afvisning af Frimodts angreb. Tonen var fra beg- ge sider ret hård. Imidlertid ændrede IM ikke holdning og både i sep- tember og i november kom et par indlæg imod kirketugten. Også V.Beck var svævende i sine udtalelser og pegede primært på ordets tugt, for- stået sådan, at menigheden, ved at høre ordet, i den givne situation selv fandt ud af fx. at holde sig borte fra nadveren (148).

Men Frimodt selv svarede ikke igen, og de nævnte indlæg tog ikke dis- kussionen op imod G. Man troede på, at kirketugten ville komme "af sig selv" (149), på det rette tidspunkt. Man indrømmede altså manglen her- af. Påfaldende er det også, at Frimodt ikke tog til genmøle overfor G's "åbne brev" til ham. Det er et spørgsmål, om IM følte sig trængt af G's argumentation, eller om man ikke så noget problem i det. Dog udadtil har linjen altid været klar: Man ville arbejde i FK for FK.

4.3. Sammenfatning af afsnit 4

At IM valgte at blive stående i FK, førte en del spændinger med sig. IM løb ind i problemer med sit embedssyn, som førte til, at man sendte forkyndere ud, som ikke havde noget ydre kald ifølge IM's eget syn. Og mht. kirketugten kom man til at stå i en speciel position. Man

angreb på den ene side ELF for at øve kirketugt med en henvisning til Matt.13, iøvrigt uden at afvise G's eksegese af andre NT-tekster, som taler for udøvelsen af kirketugten. På den anden side indrømmede man også, at kirketugten manglede og håbede på, at den ville komme.

5. KONKLUSION

Vi har nu set på tre svar fra kirkens højrefløj på de problemer, man havde med FK. IM, som helt fra starten bandt sig til FK (primært dens embedsstruktur), LM, som i højere grad dannede rammen om et menigheds-liv inden for FK, og ELF, som gjorde helt op med FK. Men alle tre løsninger havde det tilfælles, at de ikke i FK som sådan kunne finde et åndeligt hjem. Man følte at afstanden til præsternes teologiske standpunkt oftest var for stor, og man følte sig derfor usikker på standen. FK formåede ikke at give det, som man følte, man havde brug for. Derfor måtte man selv tage hånd om sagen.

Det er min vurdering, at G's frikirkedannelse var den mest nærliggende beslutning at tage med baggrund i hans kritik af FK, som han også delte med mange i FK, og samtidig også den mest radikale og konsekvente. Han undgik dermed de kompromisser, som missionsforeningerne måtte slås med.

En ting, som nok kan forundre, er den lille tilslutning, som ELF fik. Det var jo ikke fordi der i tiden manglede kritikere af FK's situation. G citerede selv mange af dem. Den teologiske afstand mellem fx. IM og ELF var da heller ikke så uoverskuelig, skulle man forvente. Men de argumenter, som Rosenius brugte til forsvar for at blive stående i sin Statskirke (dette, at han som medlem ikke var medskyldig i sin kirkes forseelse, men kun havde ansvar for brødrekredsen) var ganske sikkert meget udbredt. G's (for ham meget tungtvejende) argument, at man som medlem af et vranglærende kirkesamfund også havde medansvar, kan man konstatere, ikke anfægtede ret mange synderligt, fordi det ikke var umiddelbart indlysende for dem.

NOTER

1. Redegørelse, 2
2. Redegørelse, 2-3
3. Mostrup, 2
4. Redegørelse, 3: J.G. Møllers vidnesbyrd nævner kun G's stilling i Egtved. Mostrup, 2 nævner, at G fik stilling i Jordrup fra 1847.
5. Afbrudt af en periode i Fredericia 1848-50. Redegørelse, 5, Mostrup, 2
6. Redegørelse, 5
7. - og altså ikke vakt, som det siges i Redegørelse, 4 og Neiiendam, 352.
8. Mostrup, 2
9. Redegørelse, 4
10. Redegørelse, 4
11. Redegørelse, 4
12. Mostrup, 2
13. Redegørelse, 4
14. Redegørelse, 4
15. Redegørelse, 5, Mostrup, 2
16. Jfr. note 15 og Neiiendam, 353
17. Fx. DKT 1855, 853-854
18. Redegørelse, 8
19. Mostrup, 3
20. Kirkeleksikon, 686
21. Redegørelse, 5
22. Redegørelse, 5
23. Redegørelse, 7
24. Redegørelse, 7
25. Mostrup, 3, Redegørelse, 8
26. Redegørelse, 8, Mostrup, 4-5
27. Redegørelse, 9
28. Der findes ikke nogen konkret oplysning om tidspunktet for prøveårets start.
29. Neiiendam, 358
30. DMB 1855, 59
31. Princip, 202
32. Mostrup, 6, DMB 1855, 51
33. DMB 1855, 57-63
34. DMB 1855, 83
35. Mostrup, 9, Redegørelse, 16
36. DMB 1855, 42
37. DMB 1855, 83
38. DMB 1855, 83. Blædel var ikke med til omtalte møde, og der er derfor en mulighed for, at han har "farvet" sine udtalelser fx. i udtrykket: "...de lod sig overtale til at stemme for..." På den anden side har G aldrig dementeret Blædels udtalelser.
39. Brev af 2.10.1855. Redegørelse, 17-18.
40. DMB 1855, 82
41. DMB 1855, 81
42. Redegørelse, 13
43. Mostrup, 10
44. Redegørelse, 19
45. Mostrup, 13
46. Redegørelse, 19
47. I min vurdering af udfaldet af prøveåret er jeg gået ud fra, at der i Redegørelse, 21 note 55 og s.22 note 57 skulle stå 15.11.1855 i stedet for 15.10.1855. Brevet taler jo om, at G stod i spidsen for at danne en frikirke, hvilket ikke harmonerer med, at han vil sendes til New Zealand - brev af 18.10.1855 (Redegørelse, 19).
48. Mostrup, 5
49. Redegørelse, 24-25

50. Redegørelse, 26-27
51. Øjeblikket, 67
52. Øjeblikket, 37-38
53. Øjeblikket, 31, 38, 46-48, 58, 89
54. Øjeblikket, 137, 50, 122-124, 129, 132, 60, 39-40
55. Øjeblikket, 182-183, 159-160
56. Øjeblikket, 69
57. Øjeblikket, 69
58. Øjeblikket, 123
59. Øjeblikket, 160, 96, 183
60. Øjeblikket, 30, 38, 104, 47, 51, 132, 191-193
61. Øjeblikket, 112
62. - set ud fra de udtalelser man har fra G i denne periode.
63. Redegørelse, 21, Røsten 1858, 3
64. Mostrup, 13-15, 17
65. DKT 1856, 70-74
66. Mostrup, 3, DKT 1863, 519-520
67. Røsten 1856, 1
68. Neiiendam, 368
69. Røsten 1856, 5
70. Røsten 1856, 10
71. Røsten 1856, 14
72. Røsten 1856, 18
73. Røsten 1856, 24
74. Røsten 1857, 25
75. Røsten 1859, 132
76. Røsten 1857, 27
77. Hvad lærer, 19-20
78. Røsten 1859, 110
79. Røsten 1856, 21-22
80. Røsten 1856, 7 og 1859, 65-78
81. Røsten 1859, 182
82. Røsten 1856, 25 og 1858, 14
83. Røsten 1856, 26-27 og 1857, 1
84. Røsten 1859, 105
85. Røsten 1864, 3-8, 21-28, 44-48 m.m.
86. Sendebrev, 15, 20
87. Røsten 1857, 18-19, 22, 38
88. Sendebrev, 26
89. Sendebrev, 22
90. Sendebrev, 22
91. Hvad lærer. 113-114
92. Sendebrev, 24-25
93. Princip, 211, Roswall, 24-25
94. Roswall, 26-28, Røsten 1863, 14-16, Redegørelse, 54
95. Redegørelse, 54, Neiiendam, 378-382
96. Roswall, 44
97. Røsten 1864, 48
98. Redegørelse, 55, Neiiendam, 384
99. Roswall, 29
100. Neiiendam 384
101. Roswall, 56, 58-59
102. Redegørelse, 56
103. Røsten 1865, 112
104. Redegørelse, 56
105. Roswall, 54, Redegørelse, 56
106. Røsten 1866, 1-2
107. Roswall, 56-57
108. Roswall, 57
109. Rasmussen, 51ff.
110. Rosenius, 345-359
111. Rosenius, 349
112. Rosenius, 348
113. Rosenius, 350
114. Rosenius, 351-353
115. Rosenius, 354
116. Rosenius, 355
117. Rosenius, 355, 357
118. Rosenius, 357
119. Rosenius, 461-466
120. Rosenius, 464-465
121. Roswall, 72

122. Roswall, 67
123. Roswall, 64-67
124. Roswall, 67
125. Neiliendam, 393
126. Rosenius, 349
127. Hvad lærer, 34
128. Hvad lærer, 33
129. Røsten 1856, 26 og 1858,4
130. Sendebrev, 23
131. Holt, 137
132. IMT 1854,2 og 1855,25-27
133. Holt, 135, IMT 1854,3-4
134. IMT 1854, 15
135. IMT 1854, 27
136. IMT 1854, 28-29
137. IMT 1855, 81-84
138. IMT 1854, 27-30,33-34 og
1855, 57-59
139. IMT 1854, 33-34
140. IMT 1854, 33
141. IMT 1854, 1, Holt, 100-101
142. IMT 1863, 257-267
143. IMT 1863, 258
144. Abent brev, 4
145. Abent brev, 6
146. Abent brev, 7
147. Abent brev, 20-22
148. IMT 1871, 493-496
149. IMT 1863, 413,278

LITERATURLISTE

Grunnet, N. E.

En redegørelse for oprettelsen af Den evangelisk-lutherske Frikirke i Danmark og denne kirkes historie endtil 1897 (Redegørelse) (NB: Opgavens titel er hentet fra Mostrups literaturliste s. 33. Kopi vedlagt opgaven)
Speciale, Kbh. 1957 60 s

Grunnet, N. P.

Aabent Brev til Hr. Pastor Frimodt i Anledning af hans skriftlige Angreb paa Den evangelisk-lutherske Frikirke i Danmark (Aabent brev)
København 1863 24 s

Grunnet, N. P.

Hvad lærer Den evangelisk-lutherske Frikirke (Hvad lærer)
S. 1-104 og s. 121
København 1881, 2. udgave 105 s

Grunnet, N. P.

Sendebrev til Menigheden i Adspredelsen (Sendebrev)
2. forøgede udgave ved W. Grunnet, København 1898 39 s

Hammerich, Fr.

Kirkehistorisk Foredrag til belysning af vore Kirkespørgsmål (Hammerich)
Boghandler Iversens Forlag. København 1856. S. 183-204 21 s

Holt, Paul

Kirkelig Forening for Den indre Mission i Danmark gennem 100 år. 1861-1961
(Holt) S. 100-104, 133-146, 301-310
Lohse 1961 26 s

Kierkegaard, Søren

Øjeblikket. Nr. 1-10 (Øjeblikket)
Hans Reitzels Forlag A/S, København, 3. oplag, 1970 203 s

Kock, Hal (Red): Et kirkeskifte

Afsnit: Frikirke som princip af N. E. Grunnet (Princip)
København. Gads Forlag 1960. S. 197-210 13 s

Michael, W. J.

Den evangelisk-lutherske Frikirke i Danmark 1855-1955. Jubilæums-skrift. (Michael).

Udgivet af W. J. Michael, 1955 31 s

Mostrup, Erik

Den evanglisk-lutherske Frikirke (Mostrup)

Bifagsopgave i kirkehistorie, sept. 1974 (Kopi vedlagt opgaven) 39 s

Neiiendam, Michael

Frikirker og Sekter (Neiiendam), s. 352-404

Gads forlag 1927, 1. udgave. 52 s

Rasmussen, N. O.

C. O. Rosenius - Guds udvalgte redskab (Rasmussen), s. 49-63

ELM-forlag 1979 14 s

Rosenius, C. O.

Samlade Skrifter af C. O. Rosenius (Rosenius), s. 345-359 og 461-466

Fjärde Bandet, Stockholm

Fosterlandsstiftelsens Förlags-Expedition 1897 20 s

Roswall, Samuel

En banebryder (Roswall), s. 24-75

Dansk Luthersk Forlag, 1985, 1. udgave 51 s

Kirkeleksikon for Norden, bd. II (Kirkeleksikon), s. 686

Udgivet af Dr. Frederik Nielsen

Albert Bayers Forlag, 1904 1 s

Dansk Kirketidende (DKT)

1855 s. 853-854

1856 s. 70-74

1863 s. 508-520 17 s

Dansk Missionsblad (DMB)

1855 s. 41-42, 49-51, 57-63, 81-84

1856 s. 4-5

13 s

En Røst i Ørken. Et Maanedsskrift fra Den evangelisk-lutherske Fri-
menighed i København (Røsten)

1856 s. 1, 5-7, 9-10, 13-14, 17-18, 21-24, 25-27

1857 s. 1-3, 5-7, 17-19, 22, 25-28, 38

1858 s. 3-8, 13-14

1859 s. 56-60, 65-79, 97-110, 132-139, 180-182

1860 s. 61

1863 s. 14-21

1864 s. 3-8, 21-25, 44-48

1865 s. 112

1866 s. 1-2

1872 s. 155-160

97 s

Indre Missions Tidende (IMT)

1854 s. 1-3, 15, 27-30, 33-34

1855 s. 25-27, 57-59, 81-84, 95-96

1863 s. 257-267, 410-418, 271-279

1871 s. 493-496

46 s

Ialt 872 s